דער גרויזאַמער מאָרד פֿון אַ ייִדישער פֿרוי

זי איז געווען דער לעצטער ייִד אין שטעטל מיר

פֿון הירשע־דוד קאַץ (ליטוויע)

דאָס שטעטעלע מיר, אין דער אַמאָליקער מינסקער גובערניע, איז בײַ ייִדן איבער דער וועלט נאָך הײַנט אַ שם־דבֿר צוליב דער באַרימטער מירער ישיבֿה. אַט־אָ־די ישיבֿה, אין גײַסט פֿון ווילנער גאון און זײַן תּלמיד ר׳ חיים וואָלאָזשינער, האָט מייסד געווען אין 1815 ר׳ שמואל טיקטינסקי. אויסגעקלונגענע רבנים האָבן מיט איר אָנגעפֿירט אַזש ביזן חורבן. אין די מלחמה־יאָרן האָט זיך טייל פֿון דער ישיבֿה געראַטעוועט (דורך ווילנע קיין שאַנכײַ און דערנאָך אין ברוקלין און ארץ־ישׂראל). ביזן הײַנטיקן טאָג טראָגן די ישיבֿות־יורשטעס דעם רומפֿולן נאָמען: מיר.

אויף ייִדיש רופֿט זיך דאָס שטעטל אויך מיט אַ צווייטן נאָמען: דאָמיר.

פֿאַרגעדענקען דאַרף מען זיך, בשעת־מעשׂה, אַז מיר איז אחוץ אַלע זאַכן אַן אָרט, אַ שטעטל, וואָס האָט צווישן די ביידע וועלט־מלחמות געהערט צו דער פּוילישער רעפּובליק. מער ווי צוויי טויזנט ייִדן האָבן אין מיר געלעבט פֿאַר דער מלחמה, דאָס איז געווען מער ווי אַ העלפֿט פֿון דער באַפֿעלקערונג.

אין סעפּטעמבער פֿון 1939טן יאָר האָבן די סאָוועטן פֿאַרכאַפּט מיר אין איינעם מיטן גאַנצן צפֿון־מיזרחדיקן פּוילן און דעם שטח צוגעגעבן צו דער בעלאַרוסישער רעפּובליק פֿון ראַטן־פֿאַרבאַנד. הײַנט געפֿינט זיך מיר אין בעלאַרוסיע (בעלאַרוס).

* * *

צום ערשטן מאָל זײַנען מיר אָרײַנגעפֿאָרן אין מיר אין 1993. ס׳האָט אונדז באַגלייט דער חשובֿער, איידעלער בעלאַרוסישער געלערנטער וויטאַל זאַיקאַ (איצט איז ער אין אַ מזלדיקער שעה אַ וויסנשאַפֿטלעכער מיטאַרבעטער אין ניו־יאָרקער „ייִוואָ״). האָט מען אונדז געגעבן צו פֿאַרשטיין אויפֿן מאַרק־פּלאַץ אין צענטער שטעטל (דאָרטן זוכן מיר געוויינלעך סימפּאַטישע עלטערע לײַט וועמען מיר פֿרעגן וועגן געבליבענע ייִדן), אַז אין מיר לעבט איין ייִד, אַ העלדין אַ פּאַרטיזאַנקע אין די מלחמה יאָרן. זי הייסט ליובאַ וואָראָנאָוויטש און לעבט אויף אַזאַ און אַזאַ גאַס אויפֿן הינטערהויף. דאָרטן ׳עט מען אונדז שוין זאָגן.

וכך הווה...

מיר דערזעען אין גאָרטן אַ געזונטע, עלטערע פֿרוי, אַ ברייטלעכע, אָנגעטאָן אין אַ באַבלימלט קלייד, וואָס איז איבערגעצויגן מיט אַ רויטער קאַמעזיילקע. דער גאָרטן בײַ איר, די שטוב, מען זעט גלײַך אַז אַלצדינג האַלט זי אין דער סאַמע שענסטער אָרדענונג. מער פֿון אַלץ לייגט זיך אייביק אויפֿן זכּרון איר זעלטענער יונג־שטיפֿערישער, וואָרעמער שמייכל, וואָס גלאַנצט מיט ליבשאַפֿט צו מענטשן און צו דער מענטשהייט, צו אָרײַנגעפֿאָרענע געסט. מיר ווערן תּיכּף געוואָר אַז רופֿן רופֿט די זיך אויף ייִדיש ניט ליובאַ וואָראָנאָוו (לויטן מאַן), נאָר: ליבע קרעניצקי.

ליבעס לעבנסווועג, וואָס זי גיט אונדז איבער, איז ווי אַן אויסגעשפּרונגענער פֿון אַ שפּאַנענדיקן ראָמאַן. בקיצור:

זי איז געבוירן געוואָרן אין אַ דאָרף ניט ווײַט פֿון מיר, וואָס הייסט קרעניטשנע (דערפֿון שטאַמט טאַקע איר פֿאַמיליע־נאָמען קרעניצקי). בלויז ימים־טובֿים צײַט פֿלעגט מען אַראָפּברענגען אַ רבֿ פֿון מיר אָנצופֿירן מיטן דאַווענען פֿאַר די עטלעכע ייִדישע משפּחות אויפֿן ישובֿ. דער טאַטע איז געווען אַן ערד־אַרבעטער.

דער גרעסטער אומגליק פֿון דער קינדהייט איז געווען די גניבֿה פֿון טאַטנס קו. די גנבֿים האָבן אָנגעטאָן דער קו אַזעלכע לאַפּטשעס, די טריט זאָלן זיך אויסמישן אין דעם שניי מיט די אַנדערע מענטשלעכע טריט.

נאַזווערהייט האָבן מיר בײַ ליבען אַ פֿרעג געטאָן, צי מ׳האָט דעם גנבֿ געכאַפּט. האָט זי אַ פּלאַץ געטאָן מיט געלעכטער:

„אָך! בײַ אײַך פֿאַרשטייט מען גאָרנישט!״ און דערבײַ האָט זי געמאַכט שאַרף־גיכע אײַנשניטן אינדערלופֿטן מיט דער האַנט, אַרויף־און־אַראָפּ, אָנווײַזנדיק דערמיט אַז מען האָט די קו גלײַך געשאָכטן און פֿאַרקויפֿט אויפֿן פֿלייש־מאַרק אין מיר.

ליבע קרעניצקי יונגערהייט

אין גאָר אַ יונגן עלטער, האָט זיך ליבע פֿאַרליבט אין אַ קריסט, אַ בעלאָרוסישן רעוואָלוציאָנע־קאָמוניסט און אוועק מיט אים חתונה האָבן און אַריבער קיין מיר.

איר טאַטע מיט דער גאַנצער משפּחה זײַנען „שבֿעה״ געזעסן אין שטוב אין קרעניטשנע פֿאַר זייער טאָכטער.

פֿרעגן מיר: „מיר איז דאָך ניט ווײַט פֿון קרעניטשנע, מ׳האָט שלום געמאַכט?״

ליבע ענטפֿערט אונדז אָפּ מיט אַ זיס־חנעוודיקן שמייכל, וואָס איז אויף קיין האָר ניט פֿאַרבלאַסט געוואָרן צו די שמונים.

„איך האָב זיך אָנגעטאָן מיט אַ קורצער קלייד מיט דעקאָלטע און בין אַרײַנגעשפּרונגען אינמיטן דער ׳שבֿעה׳ און זיי אַלעמען אויסגעשריען: ׳אידיאָטן! איך זע אויסעט ווי אַ טויטע?׳.״

ליבען פֿאַרגעדענקט זיך אַ ליבע־ליד וואָס זי פֿלעגט זינגען דעם קריסטלעכן מאַן אויף ייִדיש. „אויף ווי ווײַט איך געדענק האָב איך עס אַליין אָנגעשריבן (איך האָב דערמאָנט דעם ניעמען, ווײַל אונדזער דאָרף קרעניטשנע איז בײַם טײַך ניעמען), נאָר זיכער קען איך דאָ ניט זײַן נאָך די אַלע יאָרן״.

און ליבע נעמט זינגען מיט אַ הייסער יונגער באַגערנדיקער שטים:

אין אַ לבֿנהדיקער נאַכט
בענקט מײַן האַרץ און וויינט פֿון פּײַן.

אין אַ לבֿנהדיקער נאַכט
שפּיגלט אָפּ דער ניעמען די שײַן.

שווימט מײַן שיפֿל ווײַט אַוועק
אָן אַ סוף, אָן אַן עק.

מיר פֿרעגן בײַ ליבען, וואָס האָט מיטן מאַן פּאַסירט. דערציילט זי, אַז אין די דרײַסיקער יאָרן האָט ער געגנבֿעט די פּויליש־סאָוועטישע גרענעץ, פֿון דאַנעט ניט ווײַט. איר האָט מען בשעת־מעשׂה אַרעסטירט אין מיר, ד.ה. אין פּוילן, פֿאַר איר אונטערערדישער קאָמוניסטישער טעטיקייט („אײַנגאַנצן ריכטיקו״ פֿאַרזיכערט זי מיט שטאָלץ). און אים, דעם מאַן הייסט דאָס, האָט מען אַרעסטירט אין ראַטן־פֿאַרבאַנד, אים באַשולדיקט אַז ער איז אַ פּוילישער שפּיאָן („אײַנגאַנצן אַ ליגן! ער האָט פֿײַנט געהאַט די בורזשואַזע מלוכה דאָ פּונקט ווי איך, געווען אַן ערלעכער קאָמוניסט, געוואָלט נאָר אַרבעטן פֿאַרן פֿאָלק״). דעם מאַן האָט מען דערשאָסן אין 1937טן יאָר.

מיר פֿרעגן, ווי זי קוקט אויף דעם אַלעמען אַט איצטער־

אַ בנין פֿון דער אַמאָליקער מירער ישיבֿה

אָ, זי דערקלערט, אַן אַ שפּור פֿאַרביסעניש, אַז ס׳איז געווען אַ טעות, דאָס שיסן איר מאַן אומזיסט, און זי בענקט נאָך אים ביזן הײַנטיקן טאָג, אָבער דאָס האָט אויף קיין טראָפּן ניט פֿאַרמינערט איר גלויבן אין דער רעוואָלוציע. „נו, איז וואָסזשע״ ענטפֿערט זי אָפּ, „ס׳איז געווען אַ טעות״.

דעם 17טן סעפּטעמבער 1939 איז מקוים געוואָרן ליבעס שענסטער טרוים. די סאָוועטנמאַכט האָט פֿאַרכאַפּט דעם דעמאָלטיקן מיזרחדיקן פּוילן (דאָס איז געווען לויטן מאָלאָטאָוו־ריבענטראָפּ אָפּמאַך). איר, פּונקט ווי אַנדערע געוועזענע אונטערערדישע קאָמוניסטן, האָט מען געגעבן אַן אָנגעזעענע פּאָזיציע אין דער לאָקאַלער אַדמיניסטראַציע. איר האָט אויסגעזען אַז אַלץ וועט שוין בלײַבן גוט.

בעתן ריידן, טוליעט זי צו צו זיך אַ ביוסט פֿון לענין, דאָס איז בײַ איר דער טײַערסטער חפֿץ. זי שטיצט פֿולהאַרציק דעם איצטיקן פּרעזידענט פֿון בעלאַרוס, אַלעקסאַנדער לוקאַשענקאָ, באַקלאָגנדיק זיך נאָר אויף איין זאַך, וואָס די „פֿאַשיסטן״ לאָזן אים ניט אָנגיין מיט דער אַרבעט.

* * *

ווען די דײַטשן האָבן פּלוצלינג אַטאַקירט דעם סאָוועטן־פֿאַרבאַנד, דעם 22טן יוני 1941, האָט די אָפּטרעטנדיקע רויטע אַרמיי ליבע קרעניצקין (פּונקט ווי אַלע אַנדערע אָנפֿירנדיקע פּערזענלעכקייטן פֿון דער קאָמוניסטישער אַדמיניסטראַציע) געוואָלט מיטנעמען אויף מיזרח אין עוואַקואַציע (ווייסנדיק זייער גוט ווי אַזוי די דײַטשן וועלן זיך באַגיין מיט זיי...).

ליבע קרעניצקי האָט געענטפֿערט מיט איין וואָרט: ניין! זי וועט פֿון מיר ניט אַנטלויפֿן!

זי איז אַוועק אין וואַלד מיט נאָך עטלעכע פֿון דער חבֿרה און זי האָט מיטגעגרינדעט די אָרטיקע פּאַרטיזאַנער־אָרגאַניזאַציע, דורכלעבנדיק אין וואַלד די גאַנצע מלחמה, ביז צו דער באַפֿרײַונג פֿון מיר אין 1944. די מירער פּאַרטיזאַנער האָבן באַוויזן ניט נאָר צו סאַבאָטאַזשירן דײַטשישע פּאָזיציעס; מען האָט אַ שיינע פּאָר ייִדן אָפּגעראָטעוועט פֿון מירער געטאָ. די אַלע געבליבענע אין געטאָ זענען דערשאָסן געוואָרן דורך די דײַטשן און זייערע אָרטיקע מיטהעלפֿער. דעם 9טן נאָוועמבער 1941 האָט מען 1,500 ייִדן אויסגעקוילעט, די איבעריקע אין אויגוסט 1942. אַדאַנק דער אַרבעט פֿון די פּאַרטיזאַנער זײַנען עטלעכע הונדערט ייִדן אַנטלאָפֿן פֿון געטאָ אין די וועלדער אַרײַן.

נאָך דער מלחמה, אַז די סאָוועטן זײַנען צוריק אַרײַן, איז ליבע קרעניצקי באַקרוינט געוואָרן מיט צוועלף מעדאַלן און דעם לענין־אָרדן.

הגם זי איז אַלע אירע יאָרן אַ ניט־גלייביקע, באַציט זי זיך מיט גרויס דרך־ארץ צו דער מירער ישיבֿה, און יאָרן שוין וואָס זי פֿירט אַרום געסט פֿון אויסלאַנד, אָנווײַזנדיק ווו עס האָט זיך געפֿונען יעדער ווינקל פֿון די אַלע ישיבֿה־בנינים. זי פֿאַרטרויט אַ סוד, אַז איינער אַ ישיבֿה־בחור אַ געקומענער פֿון דײַטשלאַנד האָט זיך אין איר פֿאַרליבט.

פֿאַר אַלצדינג וואָס זי האָט אַדורכגעליטן אין די חורבן־יאָרן, קעמפֿנדיק אין וואַלד און פֿאַרלירנדיק יעדן קרובֿ, האָט זי קיינמאָל ניט באַקומען קיין גראָשן קאָמפּענסאַציע. בעת די אַמעריקאַנער „האָלאָקאָסט קאָמיטעס״ למיניהם צעטרענצלען מיליאָנען דאָלאַרן אויף אַדמיניסטראַציע און פֿאַרשיידענע צוועקן, זײַנען אַזעלכע ווי ליבע געצוווּנגען אויסצולעבן זייערע לעצטע יאָרן אין גרויס אָרעמקייט און בדרך־כּלל מיט שטענדיקע ווייטיקן צוליב דעם הויכן פּרײַז פֿון מעדיצין.

אַלע יאָר פֿלעגן מיר אַזוי אָרגאַניזירן אונדזערע עקספּעדיציעס אין בעלאַרוסיע מען זאָל ווען נאָר מעגלעך אַדורכפֿאָרן מיר, אַ קוק טאָן וואָס מאַכט אונדזער ליבע קרעניצקי. מ׳האָט פֿילמירט אונדזערע לענגערע שמועסן מיט איר פֿון 1997 ביז 1999.

(סוף קומט)

מיר דריקן אויס אונדזער האַרציקע באַגריסונג און גוטע ווונטשן צו אונדזער מיטאַרבעטער, דעם „פֿאָרווערטס״־קאָרעספּאָנדענט אין אורוגוויי

יצחק פּשעטיצקי

לכּבֿוד זײַן ווערן 80 יאָר יונג

מיר ווינטשן אים ווײַטערדיקע דערפֿאָלגן אין זײַן פּערזענלעכן און פּראָפֿעסיאָנעלן לעבן ביז הונדערט און צוואַנציק!

פֿאָרווערטס־רעדאַקציע

באָריס סאַנדלער, רעדאַקטאָר

דער גרויזאַמער מאָרד פֿון אַ ייִדישער פֿרוי

זי איז געווען דער לעצטער ייִד אין שטעטל מיר

פֿון הירשע־דוד קאַץ (ליטוויע)

(סוף)

מיר פֿלעגן אָפֿט ריידן וועגן דעם, אַז בײַ איר אין גאָרטן ליגט אַ צעבראָכענע מצבֿה מיטן אויפֿשריפֿט: „פּ״נ אשה חשובֿה ויקרה מרת גיטיל" (דאָ איז צו קבֿורה געקומען די חשובֿע און טײַערע פֿרוי גיטל).

די דאָזיקע מצבֿה האָט זי צוגענומען צו זיך אין גאָרטן, בעת די מאַכט האָט אַ גרויסן חלק פֿון אַלטן בית־עולם צעשטערט.

„איך וויל לעבן ווי אַ קאָמוניסט, נאָר שטאַרבן וויל איך ווי אַ ייִד! איך וויל, אַז נאָך מײַן טויט זאָל מען אָט די מצבֿה אַרויפֿלייגן אויף מײַן קבֿר".

אַנווינטשנדיק ליבען ביז צו די הונדערט־צוואַנציק, פֿרעג איך, גאָר תּמימותדיק, וואָס טויג אַ מצבֿה מיטן נאָמען „גיטל", אַז זי איז דאָך צו לאַנגע יאָר – ליבע?

„אײַ! איר אויסלענדער, איר קומט דאָך אַלעמאָל מיט נאַרישע פֿראַגן! ווער וועט עס דאָ קענען לייענען? וואָס פֿאַראַ חילוק, אַ! ליבע־שמיבע, גיטל־שמיטל, אַ מענטש איז אַ מענטש!"

מיט איר וואַרעמען חוש פֿון הומאָר פֿלעגט זיך מיט אונדז ליבע געזעגענען בזה הלשון: „טאָמער געפֿינט איר פֿאַר מיר אַ מאַן, זאָגט אים ניט אַז איך בין פֿונעם 14טן יאָר, גוט? אויב ער איז אַ גוטער, וועל איך מיט אים חתונה האָבן אַפֿילו אויב ער איז אַ בורזשואַזער קאַפּיטאַליסט!"

אין אונדזער אַרבעט טרעפֿט ניט זעלטן, אַז מיר קומען אויפֿזוכן אַן עלטערן ייִדן, וועמען מיר קענען פֿון פֿריִערדיקע עקספּעדיציעס און געפֿינען אויס, אַז ער אָדער זי איז ניפֿטר געוואָרן. איין מאָל (אין דיסנע) איז געווען אַ זעלבסטמאָרד, און איינמאָל, טאַקע דאָ אין מיר – אַ שוידערלעכער מאָרד.

אַז מיר זײַנען אַנומלטן אַרײַנגעפֿאָרן אין מיר, זײַנען מיר, לויט אונדזער שטייגער, גלײַך אַוועק זוכן אונדזער אַלטע באַקאַנטע, די אַמאָליקע פּאַרטיזאַנקע ליבע קרעניצקי, וועלכע איז אַוועק אין וואַלד קעמפֿן קעגן דײַטש, אַנשטאָט צו אַנטלויפֿן אינאיינעם מיט דער אָפּטרעטנדיקער סאָוועטישער אַרמיי.

דער אמת איז, אַז בײַ אונדז (די דרײַ אַנטיילנעמער אין דער עקספּעדיציע) איז געווען אַ פֿאָרגעפֿיל, אַז דאָס מאָל וועט ניט זײַן כשורה. נאָך אַלעמען, אַ פֿרוי וואָס האַלט ניט ווײַט צו די נײַנציק.

ווען מיר זײַנען אַרײַנגעפֿאָרן אויפֿן הינטערהויף, ווו עס געפֿינט זיך איר שטיבעלע, איז באַלד קלאָר געוואָרן, אַז קיין גוטע נײַעס איז ניטאָ: דער גאָרטן און דאָס סטעזשקעלע וואָס ליבע פֿלעגט אַלעמאָל אויפֿהאַלטן אין פּערפֿעקטער אָרדענונג, זײַנען געווען פֿאַרוואַקסן און פֿאַרהפֿקרט.

זײַנען מיר אַרײַנגעלאָפֿן צו אַ סימפּאַטישן שכן, וועמען מיר קענען שוין אויך אַ צאָל יאָר. דערציילט ער אונדז, אויף רוסיש, אָט וואָס:

„ליבע האָט זיך אומגעקערט פֿון סאַנאַטאָריום. די שטוב איז געווען אַ קאַלטע, האָט זי איין נאַכט איבערגענעכטיקט בײַ די שכנים, נאָר אויף מאָרגן איז זי געקומען אינעדערפֿרי הייצן בײַ זיך דעם אויוון. אַרום אַכט אַזייגער אין אָוונט האָבן מיר געכאַפּט מיט איר אַ שמועס דורכן טעלעפֿאָן. אַזייגער עלף האָב איך דערזען בײַ ליבען אין פֿענצטער ווי דער טעלעוויזאָר אַרבעט, אַלץ אין אָרדענונג.

„אויף מאָרגן, מאָנטיק אינדערפֿרי איז דאָס געווען, האָט אירס אַ באַקאַנטער, סאַשאַ כילעוויטש, צוגעטראָגן ווי תּמיד אַ פֿלעשעלע מילך. די טיר איז געווען פֿאַרשלאָסן, האָט ער עס איבערגעלאָזן אינדרויסן לעבן דער טיר. נאָכמיטאָג האָט ער זיך אומגעקערט, און דערזען, אַז די טיר איז ווײַטער פֿאַרשלאָסן און קיין פֿוסטריט זעען זיך ניט אין דער לײַכטער שניי.

„איז ער אַרײַן צו מיר, סאַשאַ, און אַ פֿרעג געטאָן, צי איך ווייס אפֿשר ווו מ׳קען געפֿינען ליבען, איר אָפּצוגעבן דאָס פֿלעשל מילך. אונדז איז אײַנגעפֿאַלן, אַז מסתּמא פֿילט זיך ליבע ניט אַמבעסטן, און דער טאָג איז אַ קאַלטער, איז זי געבליבן אין דער היים.

„זײַנען מיר צוגעגאַנגען די פּאָר טריט ביז צו ליבעס כאַטע. דורכן פֿענצטער איז אונדז שוין אָנגעפֿאַלן אַ פּחד, אַז מיר האָבן דערזען ווי אַלערליי שטוב־חפֿצים ליגן צעוואָרפֿן אויפֿן דיל. האָבן מיר געטראַכט, אַז עפּעס איז געשען צוליבן געזונט, אַ האַרץ־אַטאַק צי אַן אינסולט, האָט זי צעוואָרפֿן די זאַכן, זוכנדיק אַ רפֿואה.

„סאַשאַ, דער וואָס האָט איר צוגעטראָגן די מילך, אַרבעט אין אַן אַמבולאַנס ווי אַן אַסיסטענט. ווײַטער האָבן מיר דערזען אַז אין פֿענצטער פֿון קאָרידאָר איז ניטאָ קיין שויב, די שויב האָבן מיר געזען ווי זי ליגט אינעווייניק, צוגעשטעלט צו דער וואַנט. סאַשאַ איז דורכן פֿענצטער־רעמל אַרײַנגעקראָכן אין שטוב. דערנאָך בין איך אַרײַן. דאָס טירעלע אין דיל וואָס פֿירט צום קעלער איז געווען אָפֿן, זײַנען מיר אַראָפּ אין קעלער. דאָרטן האָבן מיר אויך קיין זאַך ניט געפֿונען. אַרײַן אין שלאָף־צימער האָבן מיר צוערשט אויך קיין זאַך ניט באַמערקט וואָס ס׳זאָל זיך וואַרפֿן אין די אויגן, נאָר אַז מיר האָבן אַ שאַר געטאָן די אַלע קאָלדרעס, אויסגעשפּרייט איבערן גאַנצן צימער, איז אונדז באַפֿאַלן די גרויזאַמע סצענע: ליבעס צעבלוטיקטער קערפּער. דערזען אַז דער טעלעפֿאָן אַרבעט ניט (מ׳האָט איבערגעשניטן די דראָטן), האָט מען פֿון מײַן שטוב גלײַך געקלונגען אין דער פּאָליציי.

„ווען ס׳איז געקומען דער הויפּט־אינספּעקטאָר מיט דער פּאָליציי, האָבן זיי אויפֿגעפּראַלט די פֿאָדערשטע טיר און אונדז ביידן – סאַשאַן מיט מיר – דערלויבט, מיר זאָלן זײַן עדות בשעת דער אונטערזוכונג. וואָס קען איך אײַך זאָגן, ס׳איז געווען שרעקלעך: ליבע איז געלעגן צווישן די צוויי בעטן, אויפֿן דיל. איין שטריק איז געווען אַרומגעבונדן אַרום איר גאָרגל, אַ צווייטע האָט איר דורכגעשניטן דאָס מויל און האָט זיך געצויגן אַרום ביידע אויערן. איר קאָפּ איז געווען צעבראָכן און אינגאַנצן פֿאַרבלוטיקט.

„עס איז קלאָר אַז ליבע האָט זיך פֿאַרטיידיקט מיט אַלע כּוחות: ערשטנס, זײַנען אירע הענט געווען צעבלוטיקט, ווי פֿון אַן אמת באַהאַרצטן געראַנגל, ניט פֿון קיין אַלטיטשקע וואָס לאָזט זיך אַזוי גרינג הרגענען. צווייטנס, איז לעבן איין האַנט געשטאַנען אַזאַ שטיק האָלץ, אַ צילינדערל מיט ציינדעלעך, מיט וועלכן זי האָט זיך געפּרוּווט באַשיצן. ס׳איז געווען ווי אײַנגעטונקען אין בלוט. געווען אויך בלוט אויף דער קליאַמקע פֿון דער טיר וואָס פֿירט צו דער קיך. דער פֿאַרברעכער האָט צוגענומען אירע מעדאַלן און אַ בילד פֿון איר אייניקל איגאָר פֿון סט. פּעטערבורג. אויף מאָרגן האָט די פּאָליציי דערלויבט איר זון לעאָ און אַנדערע קרובֿים אַרײַנצוקומען אין צימער, האָבן זיי באַמערקט, אַז ס׳האָבן געפֿעלט, ד.ה. מען האָט בײַ איר צוגערויבט עטלעכע פֿלעשלעך משקה און די מזומנים וואָס זײַנען בײַ איר געווען, אַפּנים, די צוויי פּענסיעס וואָס זי האָט פּונקט פֿאַרן אומגליק באַקומען. אָט דאָס און ניט מער האָט מען צוגעגנבֿעט, אַזוי האָט געגעבן צו פֿאַרשטיין ליבעס זון".

ליבע קרעניצקי

* * *

פֿאַרוואָס זאָל עמעצער זײַן אַזאַ ברוטאַלער פֿאַרברעכער, אַזוי אַכזריותדיק דערמאָרדן אַן אַלטע פֿרוי וואָס האַלט אין די הויכע אַכציקער? דערצו נאָך אַן אויסגעקלונגענע העלדין פֿונעם ווידערשטאַנד קעגן די נאַציס, אין אַ סבֿיבֿה, ווו דער קאַמף קעגן פֿאַשיזם אין דער צווייטער וועלט־מלחמה איז געבליבן אַזאַ לעבעדיקער טייל פֿון דער קולטור, דאָ אין ווײַסרוסלאַנד?

איך ווייס ניט.

נאָר וואָס, דאָס האַרץ זאָגט, אַז מ׳קען אָט אַ דעם פֿינצטערן קאַפּיטל ניט איבערגעבן, ניט דערמאָנענדיק אַ פּרשה פֿון ליבע קרעניצקיס לעבן, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּיגלט ניט אין צווישן־מלחמהדיקן פּוילן אָדער בײַ די פּאַרטיזאַנער בעתן חורבן, נאָר אין משך פֿון לעצטן יאָרצענדליק; לויט געוויסע השערות קען די־אָ פּרשה האָבן אַ שײַכות מיטן טראַגיש־בלוטיקן סוף פֿונעם לעצטן ייִד אין מיר, וואָס האָט ניט זוכה געווען, נאָך דעם אַלעמען וואָס זי האָט אַדורכגעלעבט אין אירע יאָרן, במנוחה אויסצולעבן די יאָרן אין דער איצטיקער „רויִקער" תּקופֿה.

צווישן די באַרבאַרישע שחיטות פֿון ייִדן, וואָס ליבע איז געווען אויף זיי אַן עדות, איז געווען די שחיטה אין דאָרף קרעניטשנע, ווו זי איז געבוירן געוואָרן, און פֿון וואַנעט עס נעמט זיך איר פֿאַמיליע־נאָמען – קרעניצקי.

אין 1991 האָט דער בריטישער פּאַרלאַמענט אַדורכגעפֿירט אַ געזעץ, וואָס האָט געבראַכט אַ מעגלעכקייט צו משפּטן נאַצישע קריגס־פֿאַרברעכער, וועלכע האָבן אַפֿילו אָפּגעלעבט צענדליקער יאָרן אין בריטאַניע.

פֿאַרשיידענע עדות האָבן אָנגעוויזן אויפֿן מאַסן־מערדער פֿון מיר: דער בעלאַרוסישער פֿאַשיסט סימעאָן סעראַפֿימאָוויטש, וועלכער האָט אָנגעפֿירט מיט אַן אַ שיעור נאַציסטישע מערדערײַען אין מיר און מירער געגנט. נאָך דער מלחמה האָט ער זיך אָנגעגעבן פֿאַר אַ פּליט, נעבעך, און האָט אַ קאַרגן האַלבן יאָרהונדערט אָפּגעלעבט אין אַ שטעטל ניט ווײַט פֿון לאָנדאָן, אַרבעטנדיק ווי אַ סטאָליער ביז צו דער פּענסיע. קיינעם איז ניט אײַנגעפֿאַלן, ווי דער שטייגער איז, אַז דער שטילער סטאָליער, דער אימיגראַנט, קען זײַן אַ מאַסן־מערדער פֿון די חורבן־יאָרן.

די ספּעציעל־געשאַפֿענע אָפּטיילונג פֿון דער בריטישער פּאָליציי האָט ליבע קרעניצקין, וואָס האָט אַלע אירע יאָרן אָפּגעלעבט אין מירער געגנט, געבראַכט קיין ענגלאַנד אין פֿרילינג 1993, כּדי זי זאָל עדות זאָגן און ענטפֿערן אויף פֿראַגעס. מען האָט די אינטערוויוען פֿילמירט און זיי האָבן מיט זיך פֿאָרגעשטעלט דעם לעגאַלן יסוד פֿון דער קלאַגע קעגן דעם מאַסן־מערדער סעראַפֿימאָוויטש. ליבעס רײַזע קיין ענגלאַנד איז אונטערגעשטיצט געוואָרן פֿון דער לאָנדאָנער צײַטונג „עקספּרעס", וועלכע האָט געדריקט אויף דער מאַכט מען זאָל סעראַפֿימאָוויטשן ניט לאָזן אויסלעבן זײַנע יאָרן במנוחה, נאָכן אומברענגען אַזוי פֿיל אומשולדיקע מענטשן.

סעראַפֿימאָוויטש האָט אַזוי „גוט" געדינט די דײַטשן, אַז מ׳האָט אים געמאַכט פֿאַרן קאָמענדאַנט פֿון אַ פּאָליציייִשן באַטאַליאָן פֿון פֿינף הונדערט מאַן.

די ענגלישע פּרעסע האָט דעמאָלט געקלונגען מיט דער ייִדישער פֿרוי פֿון מיר וואָס איז געקומען זאָגן עדות קעגן דעם בעלאַרוסישן סטאָליער אין לאָנדאָן; עדות אַז זי האָט געזען ווי ער פֿירט אָן מיטן אויסשיסן טויזנטער ייִדן. צוקוקנדיק זיך פֿון אַ באַהעלטעניש, האָט זי דערזען ווי מען שיסט אויס אירע עלטערן, אירע ברידער און שוועסטער און די אַנדערע ייִדן אין קרעניטשנע, נאָכן צווינגען זיי זיך לייגן מיטן פּנים אַראָפּ אין דעם פֿראָסטיקן שניי, דעם 17טן יאַנואַר 1942...

ליבע איז אַהיימגעפֿאָרן קיין מיר, און די ענגלישע פּראָקוראַטור האָט צוגעגרייט דעם פּראָצעס.

אַז דער משפּט קעגן סעראַפֿימאָוויטשן האָט זיך סוף־כּל־סוף גענומען ריִרן, האָט די זשורי געפּסקנט (דעם 17טן יאַנואַר 1997, 55 יאָר צום טאָג נאָך דער שחיטה אין קרעניטשנע), אַז ער איז „מעדעציניש ניט אימשטאַנד" מען זאָל אים שטעלן צום משפּט.

פֿונדעסטוועגן, האָט ליבעס דראַמאַטישע רײַזע קיין לאָנדאָן, מיט די פּרטימדיקע שילדערונגען פֿונעם מאַסן־מערדערס באַרבאַרישקייטן, באַוויזן צו פּטרן די רויִקייט פֿונעם מערדערס לעבן אין ענגלאַנד (געווען דערצו אַנדערע עדות, בתוכם דער באַוווּסטער צוהעלפֿער פֿונעם קעגנשטאַנד קעגן די דײַטשן, שמואל (אָזוואַלד) רופֿאַײַזן, וועלכער איז שפּעטער־צו געוואָרן אַ קאַרמעליטישער גלח אין חיפֿה.

עס איז ניט קיין סוד, אַז הגם בײַ דער גרעסטער מערהייט קריסטן אין מיר און מירער געגנט איז ליבע קרעניצקי (באַקאַנט אין יענע מקומות לויטן נאָמען: ליובאַ וואָראָנאָוויטש) געווען אַ העלדין, זײַנען פֿאַרבליבן טיף אַנטיסעמיטישע עלעמענטן וואָס זײַנען געשטאַנען נאָענט צו סעראַפֿימאָוויטש, זײַן פֿאַמיליע און זײַן קרײַז עקסטרעמע נאַציאָנאַליסטן.

דער באַקאַנטער „נאַצי־יעגער" ד״ר אפֿרים זוראָף, דער דירעקטאָר פֿונעם וויזנטאַל־צענטער אין ירושלים, האַלט אַז ליבע קרעניצקיס מאָרד האָט זיכער אַ שײַכות מיטן ענין פֿון סעראַפֿימאָוויטשעס מפּלה אין ענגלאַנד.

אַזוי צי אַזוי, איז אויף אַ גרויזאַמען אופֿן אומגעקומען דער איינציקער און לעצטער ייִד אין מיר, די טײַערע, האַרציקע, תּמיד־לאַכנדיקע ליבע קרעניצקי, וועלכע האָט אַזוי מוטיק אָנגעפֿירט מיט די פּאַרטיזאַנער, און וואָס האָט באַשלאָסן בלײַבן און אויסלעבן אירע יאָרן אין מיר.

איצטער איז אינגאַנצן אויסגעלאָשן געוואָרן יעדער שפּור פֿון דער ייִדישער ציוויליזאַציע אין דער אַמאָליקער ישיבֿה־שטאָט מיר.

לאָמיר אין ליבע קרעניצקי – ליובאַ וואָראָנאָוויטש – ניט פֿאַרגעסן. און לאָמיר האָפֿן כאָטש, אַז דער אמת וועגן איר מאָרד וועט אונטערגעזוכט ווערן ווי עס באַדאַרף צו זײַן. און לאָמיר אויך האָפֿן אַז איר באַשיידענע צוואה, אַז די מצבֿה וואָס לייענט זיך „האשה החשובֿה והיקרה מרת גיטיל", וועט מען שטעלן אויף איר קבֿר, עס זאָל אויסקומען, אַז לויט ווי זי, די רעוואָלוציאָנערקע, האָט דאָס באַטראַכט, אַז זי איז „געשטאָרבן אַ ייִד"... □